

JUSTINA SIPAVIČIŪTĖ  
Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

## Dokumentinis Mykolo Kazimiero Paco paveldas

**Anotacija.** Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) didysis etmonas Mykolas Kazimieras Pacas (1624–1682) buvo ne tik vienas garsiausių etmonų, drąsiai gynusių LDK teritoriją, bet ir iškilus fundatorius, pastatęs ne vieną bažnyčią LDK žemėse ir vieną gražiausių spindinčių perlų – Vilniaus Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčią. 2024 m. pagerbiame Mykolo Kazimiero Paco 400 metų gimimo jubiliejų<sup>1</sup>. Šio straipsnio tikslas – dar kartą prisiminti šią išskilią asmenybę ir visuomenei pristatyti mažiau žinomus pačius įdomiausius šaltinius, susijusius su jo gyvenimu. Straipsnyje siekiama nustatyti, kaip genealoginiuose medžiuose ir schemose yra aprašomas M. K. Pacas, rasti ir nustatyti, kokia heraldika yra M. K. Paco antspauduose. Šiuo straipsniu taip pat siekiama išsamiai išnagrinėti M. K. Paco paveldą, saugomą Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bei Vilniaus universiteto bibliotekose: rasti kiek įmanoma daugiau XVII a. leidinių ir atskleisti, kaip juose vaizduojamas ir aprašomas M. K. Pacas.

**Esminiai žodžiai:** Mykolas Kazimieras Pacas; Pacai; didysis etmonas; antspaudas; heraldika; Vilniaus Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčia.

**Įvadas.** Pacų giminės žinomumas (Baniulytė 2006; Petrauskas 2016, 141–158; Bobiatyński 2008; Skolimowski 2012; Czyż 2016, 57; Gudas 2023, 257–309), kaip ir jų dvigubos „Lelijos“ herbas, skleidėsi pamažu, tačiau jam pražyduš, LDK istorija, o ypač Vilniaus miestas, išsiskleidė dar labiau. Tai giminė, kuri sukūrė netikrą itališkos kilmės istoriją – išgalvojo sąsajas su Florencijos Pacų (Pazzi) gimine (Baniulytė 2005). Pacai buvo iš tų Lietuvos didikų, kurie dar XV amžiuje pradėjo kelionių į amžinąjį miestą – Romą – tradiciją ir tik vėliau, XVI amžiuje, tokios išvykos tapo įprasta Lietuvos kilmingųjų gyvenmenos dalimi (Petrauskas 2016, 143). Pirmas žinomas šios giminės atstovas Kimantas netoli Gardino valdė Rožankos dvarą, kurį savo ataskaitose XIV a. pabaigoje mini Vokiečių ordino žvalgai. Pacų giminė XIV–XVI a. nebuvo tokia garsi kaip kitos to meto LDK giminės: Radvilos, Sapiegos ar Chodkevičiai, ir tik XVII a. jie pasiekia savo galybę. XVII a. II-oje pusėje trims Pacams atiteko svarbiausios Lietuvos pasaulietinės ir bažnytinės pareigybės: Kristupas Zigmantas tapo kancleriu (1658–1684), jo brolis Mikalojus Steponas – Vilniaus vyskupu (1672–1684), o jų pusbrolis Mykolas Kazimieras – LDK etmonu (1667–1682) ir Vilniaus vaivada (1669–1682). 1635 m. Steponas Pacas tapo pakancleriu. Jį labai gražiai paminėjo Albrechtas (Albertas) Stanislovas Radvila savo dienoraštyje, kai 1635 m. mirus Lietuvos pakancleriui Povilui Steponui Sapiegai, mažąjį Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudą, prisimindamas visus jo nuopelnus, valdovui gražino raštininkas Kazimieras Leonas Sapiega. A. S. Radvila savo dienoraštyje rašo: „raštininkas pajuto skausmą, nes suprato, kad spaudo saugotojo pareigybė išeina iš jų šeimos ir nesugrįš. Kas galėtų įsivaizduoti, kad pasaulis vos per dvejus metus atsisveikino su Sapiegomis [1633 m. – Leonas Sapiega, Vilniaus vaivada ir

1 Šia proga 2024 m. LMAVB svetainėje buvo parengta virtuali paroda (interneto adresas: <http://eparodos.mab.lt/s/zydinti-lelija-ir-spindintis-perlas-lietuvos-didziosios-kunigaikstystes-didysis-etmonas-mykolas-kazimieras-pacas-1624-1682-m>).

Lietuvos didysis etmonas, 1635 m. – Jonas Stanislovas Sapiega, Lietuvos didysis maršalas]. Leono ir Povilo Stepono Sapiegių turėtą įtaką ir sėkmę jis prilygino Pegasui (aliuzija į Vytį). Pegasas – kaip įkvėpimas, kurį turėjo ši šeima, o dabar viskas nuo jų nususuko ir Pegasas pasisuka į Pacus. Po Povilo Stepono Sapiegos mirties, 1635 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakancleriu tapo Steponas Pacas.“ (Radvila 1839, 470–471)<sup>2</sup>.

Pacai buvo vieni įtakingiausių, turtingiausių ir dosniausių XVII amžiaus mecenatų, stačiumų katalikų bažnyčias, steigusių vienuolynus. Stepono Paco nuopelnas – Šv. Teresės bažnyčia – vienas ankstyvojo baroko šedevrų Vilniuje prie Aušros vartų, Kristupo Zigmanto – Pažaislio vienuolynas, taip pat kažkada didingi buvę Pacų rūmai Jiezne. Vilniuje taip pat yra išlikę Pacų rūmai (dabar – Lenkijos ambasada). Mykolas Kazimieras Pacas taip pat fundavo spindintį perlą – Vilniaus Šv. apaštalo Petro ir Povilo bažnyčią (Czyż 2016), Merkinės parapiinę bažnyčią bei daugelį kitų pastatų.

Mykolas Kazimieras (apie 1624–1682 m. balandžio 4 d.) buvo vienos įtakingiausių LDK giminių atstovas (Bobiatyński 2008), Petro Paco ir jo antrosios žmonos Elžbietos Šemetaitės sūnus, Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco brolis. Duomenys apie jo jaunystę ir studijų laikus istorikams nežinomi. 1659–1663 m. jis buvo LDK kariuomenės stovyklininkas, 1663–1667 m. – lauko etmonas ir Smolensko vaivada, nuo 1667 m. – didysis etmonas ir Vilniaus kaštelionas, nuo 1669 m. – ir Vilniaus vaivada.

Tačiau koks asmuo buvo šis iškilus fundatorius? Iš tikrųjų tai nebuvo žmogus, kaip nors susijęs su menu, o asmenybė, visą savo gyvenimą skyrusi karybai. Jis buvo LDK didysis etmonas. Jei tikėsime amžininkų liudijimu, M. K. Pacas buvo tiesmuko charakterio, dažnai turėjo tvirtą nuomonę ir retai keisdavo asmenines nuostatas. Nebuvo linkęs į diplomatiją ir kompromisų paieškas, tačiau Abiejų Tautų Respublikoje (toliau – ATR) pagarsėjo kaip atsidavęs, teisingas ir geras kariuomenės vadas (Bobiatyński 2008).

M. K. Pacas dalyvavo ne viename karo žygyje ir pats patyrė kariuomenės trūkumus, todėl ilgainiui parengė kariuomenės reformos planą, įvedė kariuomenės vidaus gyvenimo taisykles, nustatė karo teismų tvarką. Jis stengėsi užstoti kareivius ir ginti jų reikalus. Per 1655–1660 m. vykusį Šiaurės karą (ATR prieš Švediją ir Rusiją) 1658–1659 m. Kurše kelis kartus sumušė Švedijos kariuomenę. 1678 m. laimėjo mūšį prie Chotino.

Bet kaip dažnai istorijoje būna, dėl didelio atsidėjimo darbo (karo) reikalams nukentėjo M. K. Paco asmeninis gyvenimas. Jis iki gyvenimo pabaigos liko vienišas. Kaip dera turtingam didikui, M. K. Pacas gyveno prabangiai. Vilniaus centre, visai šalia Rotušės aikštės, jis turėjo rūmus (dabar viešbutis „Pacai“). Juos dekoravo aukščiausio lygio menininkai, todėl rūmai amžininkus žavėjo išskirtine prabanga. Kaip rodo dr. A. Baniulytės tyrimas, M. K. Pacas ne tik mėgo gauti dovanas, bet ir pats dovanojo jas kitiems. Štai Toskanos didysis kunigaikštis Kozimas III jam dovanojo devocinį medalioną ir vertingą, inkrustuotą brangiais akmenimis dėžę, kuri buvo pilna įvairių vaistų, skirtų etmono kariams, ir kitų dovanų. Už vertingas dovanas LDK etmonas M. K. Pacas neliko skolingas ir dovanojo kunigaikščiui karo trofėjų iš kovų su turkais: turkiškai pabalnotą žirgą iš savo arklidės. Taip pat yra žinoma, kad M. K. Pacas mėgo itališką maistą. Štai iš paties LDK etmono laiško, rašyto 1679 m. balandžio 28 d. savo patikėtiniui, aiškėja, kad M. K. Pacas prašo jam parūpinti ne tik žirgų, bet ir du didelius gabalus parmezano sūrio (Baniulytė 2006, 124–137).

M. K. Pacas buvo labai pamaldus ir dosniai rėmė Katalikų Bažnyčią, finansavo religinių leidinių spausdinimą, Merkinės bažnyčios rekonstrukciją, rėmė Vilniaus jėzuitus ir bernardi-

2 Intarpus iš lenkų kalbos vertė straipsnio autorė.

nus, įvairius kitus vienuolynus ir bažnyčias. Simboliška, kad jis palaidotas itin kukliai – Vilniaus Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios prieangyje. Čia didiką mena akmeninė plokštė su užrašu „Hic jacet peccator“ („Čia guli nusidėjėlis“). Galiausiai, XIX a. Pacų giminės šaka nulūžo.

**Pacų genealoginiai medžiai ir schemos.** Vieni rečiausių dokumentų yra Pacų genealoginiai medžiai ir schemos. Pacų giminė sukūrė netikrą itališkos kilmės teoriją – išgalvojo sąsajas su Florencijos Pacų (Pazzi) gimine (Baniulytė 2005). O kokią istoriją jie pasakojo savo genealoginiuose medžiuose ir schemose? LMA Vrublevskių bibliotekoje saugoma XVIII a. pradžios Pacų giminės juodraštinė genealoginė schema<sup>3</sup>, XVIII a. Pacų giminės genealoginė schema<sup>4</sup> ir Naruševičių bei Pacų genealoginis medis<sup>5</sup>.

Kaip rodo dr. Agnės Railaitės-Bardės tyrimas (Railaitė-Bardė 2020, 93–94), XVIII a. pradžios Pacų juodraštinėje genealoginėje schemoje „galima išskirti net tris skirtingus braižus. Tai rodo, kad šaltinis papildytas du kartus. <...> [O] genealoginės schemos papildymai atlikti netrukus po jos sudarymo.“ Išsamiau, kaip šiose schemose ir medžiuose aprašomas M. K. Pacas, autorė netyrė, tačiau tai ir nebuvo jos tyrimo objektas. Vis dėlto atkreipkime dėmesį, kaip šioje schemoje aprašomas M. K. Pacas. Schemoje įrašyta: „1675 Iuni: 29 Michal Kaz[i]mie[rz]: Pac Het[man]: W[ielkiego] X[ięstwa] Litt[ewskiego] Woie[woda]: W[ileński] Fundator“ („1675 m. birželio 29 d. Mykolas Kazimieras Pacas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės etmonas, Vilniaus vaivada ir fundatorius“). 1675 m. datą galima sieti su tais metais sudarytu jo testamentu. Nuo 1667 m. jis buvo didysis etmonas, o nuo 1669 – ir Vilniaus vaivada. Fundatorius – greičiausiai nuoroda į Vilniaus Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčią, kuri pastatyta Mykolo Kazimiero Paco lėšomis.

Kitame šaltinyje<sup>6</sup> nurodoma ne viena dešimtis Pacų giminės narių. Iš jo matyti, kad Pacų giminei buvo būdingas ryškus legendinis genealoginis savimonės aspektas. Kaip rodo tyrimas (Railaitė-Bardė 2020, 107–108), medis „neišsiskiria ikonografiniu puošnumu, tačiau apskritimai, kuriuose surašyta giminės genealogija, nėra vienodi. Jie skiriasi dydžiu ir ryškumu. Pacų legendiniai protėviai vaizduojami apačioje atskiruose dideliuose apskritimuose, kurie nėra tiesiogiai įjungti [įtraukti] į genealoginę schemą. Nors pažymima, kad nėra žinoma visa išsami legendinių protėvių genealogija, iš pateiktos informacijos sužinome, kokia giminės kilmės istorija gyvuoja Pacų genealoginėje savimonėje. Genealoginėje schemoje nurodoma, kad 3995 m. nuo pasaulio sukūrimo Cosmus Pacius, kuris buvo *Consul Romanus Pontifex Maximus*, kartu su savo artimais giminaičiais, t. y. su Palemonu Publijumi, Prosperu Cezarieniu Kolumnu, Dausprungu ir kitais, po Farsalo mūšio, bijodami Julijaus keršto, iš Romos atkeliavo į Lietuvą. <...> Kiti du Pacų giminės protėviai (irgi tiesiogiai neįjungti [neįtraukti] į pačią genealoginę schemą) vaizduojami dideliuose išryškintuose apskritimuose <...>. Tai Vilhelmas Pacas <...> [ir] Steponas Pacas <...>. Vis dėlto labiausiai genealoginėje schemoje išryškinta ir pačiame viršuje, tačiau irgi tiesiogiai į genealoginę schemą neįjungta [neįtraukta], vaizduojama Marija Magdalena de Pazzi [Paci] iš Florencijos.“ Atkreipkime dėmesį, kaip genealoginėje schemoje aprašomas M. K. Pacas: „Michal Pac W[oiewo]da Wilenski Hetman W[ielki] W[ielkiego] K[sięstwa] L[itewskiego] z Szemiothowny“ („Mykolas Pacas, Vilniaus vaivada, LDK didysis etmonas iš Šemetaitės“). Jo mama buvo Elžbieta Šemetaitė.

3 XVIII a. pradžios Pacų juodraštinė genealoginė schema, 1701–1800, LMAVB RS F273-1121.

4 Генеалогія Пацов [Pacų genealoginė schema], 1701–1800, LMAVB RS F20-6514.

5 Naruševičių ir Pacų genealoginis medis, 1650–1750, LMAVB RS F273-1122.

6 Генеалогія Пацов [Pacų genealoginė schema], 1701–1800, LMAVB RS F20-6514.

Naruševičių ir Pacų genealoginėje schemeje<sup>7</sup> vaizduojamos devynios kartos, iš kurių trys yra Pacų giminės (Stanislovo Naruševičiaus šakoje) (Railaitė-Bardė 2020, 157). Vis tik šiame genealoginiame medyje M. K. Paco pareigybės aprašomos žymiai plačiau: „Michal Pac obozny W: X: Lt; potym hetman wielki y woiewoda wilenski fundator [...] Kanon: Regula Latter: Konstytucja na Seymie wyiednal“ („Mykolas Pacas, LDK lauko stovyklininkas (gurguolininkas), po to – didysis etmonas ir Vilniaus vaivada, [...] Laterano kanauninkų vienuolyno fundatorius [...]“). Apibendrinant galima teigti, kad Pacų giminės genealoginėse schemose ir medžiuose M. K. Pacas įvardijamas skirtingai. Nors ir pabrėžiamos jo didžiojo etmono ir Vilniaus vaivados pareigybės, tačiau skirtingose schemose ir medžiuose papildomai išryškinama jo kilmė (iš Šemetaitės) arba fundacinis aspektas.

**M. K. Paco antspaudai ir heraldika.** Pacų giminės, ypač M. K. Paco, antspaudai ir heraldika jau yra nagrinėti (Jasiūnienė 2022). M. K. Paco antspaudai gali papasakoti ištisą šios šeimos istoriją. Ruošiant medžiagą parodai apie M. K. Pacą, pavyko rasti ne tik tos pačios heraldikos, bet ir naujų istoriografijoje dar neaptartų antspaudų bei unikalių jo parašų. Pavyzdžiui, ant 1664 m. dokumento antspaude išpaustas jungtinis 5 laukų herbas<sup>8</sup>. Herbo širdyje, arba penktajame lauke, herbo viduryje, įdėtas Pacų dvigubos „Lelijos“ herbas. Pirmajame lauke – Mykolo Kazimiero Paco motinos Elžbietos Šemetaitės iš tėvo Vaclovo Šemetos paveldėtas herbas „Gulbė“ (lenk. „Łabędź“). Antrajame lauke – senelės iš tėvo pusės Reginos Valavičiūtės herbas „Bogorija“ (lenk. „Bogoria“), kuriame vaizduojami du vienas į kitą atsukti iečių galai. Trečiajame lauke pavaizduotas senelės iš motinos pusės Elžbietos Chodkevičiūtės iš tėvo Jurgio Chodkevičiaus paveldėtas herbas „Kosceša“ (lenk. „Kościęsza“), kuriame vaizduojama strėlė, perkirsta kryžma, o strėlės galas dvišakis. Ketvirtajame lauke pavaizduotas M. K. Paco prosenelės iš motinos pusės Sofijos Sluckaitės herbas „Raitelis“. Virš jungtinio herbo skydo vaizduojami trys groteliniai šalmai su medalionais ant kaklų. Virš šalmų yra karūnelės. Virš jų – povovo plunksnos. Heraldinėje kairėje vaizduojamo šalmo papuošale – „Bogorijos“ herbo figūros: du ietigaliai. Iš šono herbą supa akanto lapų skraistė. Antspaudo legendoje įrašyta: „M[ICH]AŁ KAZIMIERZ PAC WOIEWODA SMO[LEN]SKI“. Vidinėje legendoje: „TR[...]SKI STAROSTA [...]KONOM MOH[...] ADM[...]“ („Mykolas Kazimieras Pacas, Smolensko vaivada. Tryškių seniūnas. Mogiliavo ekonomijos valdytojas (administratorius)“). Antspaudas ovalus, 56 x 48 cm dydžio. Šalia antspaudo yra ir M. K. Paco parašas.

Ant 1681 m. dokumento išpaustas jungtinis 5 laukų herbas<sup>9</sup>. Herbo širdyje yra Pacų dvigubos „Lelijos“ herbas (Jasiūnienė 2022). Pirmajame lauke – Mykolo Kazimiero Paco motinos Elžbietos Šemetaitės iš tėvo Vaclovo Šemetos paveldėtas herbas „Gulbė“ (lenk. „Łabędź“). Antrajame lauke – senelės iš tėvo pusės Reginos Valavičiūtės herbas „Bogorija“ (lenk. „Bogoria“), kuriame vaizduojami du vienas į kitą atsukti iečių galai. Trečiajame lauke pavaizduotas senelės iš motinos pusės Elžbietos Chodkevičiūtės iš tėvo Jurgio Chodkevičiaus paveldėtas herbas „Kosceša“ (lenk. „Kościęsza“), kuriame vaizduojama strėlė, perkirsta kryžma, o strėlės galas dvišakis. Ketvirtajame lauke pavaizduotas Paco prosenelės iš motinos pusės Sofijos Sluckaitės herbas „Raitelis“. Virš jungtinio herbo skydo vaizduojami trys groteliniai šalmai su medalionais ant kaklų. Virš šalmų yra karūnelės. Virš jų – povovo plunksnos. Heraldinėje kairėje vaizduojamo šal-

7 Naruševičių ir Pacų genealoginis medis, 1650–1750, LMAVB RS F273-1122.

8 Smolensko vaivados Mykolo Kazimiero Paco dokumentas, kuriuo Samueliui Parcevičiui suteikia valdas, [prie Mogiliavo], 1664-10-31, LMAVB RS F264-789.

9 LDK etmonų Mykolo Paco ir Kazimiero Sapiegos raštai Adučiškio dvarui dėl mokesčių kariuomenės reikalams išmokėjimo, 1669–1685, LMAVB RS F43-3972, lap. 9r.

mo papuošale – „Bogorijos“ herbo figūros – du ietigaliai. Iš šono herbą supa akanto lapų skraistė. Antspaudu legendoje įrašyta: „MICHAŁ KAZIMIERZ PAC WOIEWODA WILENSKI HETMAN WIELKI W[IELKIEGO] K[SIĘSTW]A L[ITEWSKIEG]O“ („Mykolas Kazimieras Pacas, Vilniaus vaivada, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didysis etmonas“). Antspaudas ovalus, 46 x 41 cm dydžio. Dokumentas išskirtinis ir tuo, kad jame šalia antspaudu yra M. K. Paco parašas: **M[ICHAŁ] PAC W[OIEWODA] W[ILEŃSKI] H[ETMAN] W[IELKI] W[IELKIEGO] K[SIĘSTW]A L[ITEWSKIEG]O**.

1675 m. liepos 8 dienos dokumente yra apvalus M. K. Paco antspaudas<sup>10</sup>. Į apačią apvalėjančiame skyde pavaizduotas Pacų herbas – dviguba „Lelija“. Virš skydo – 5 lapų vainikas. Aliuzija į užimamas pareigas – Vilniaus vaivada, LDK didysis etmonas. Iš šonų – palmės šakelės. Virš pareigybinės karūnos – raidė M[ichał], vardo Mykolas trumpinys, skydo šone iš heraldinės dešinės – raidė W[oiewoda], pareigybės vaivada trumpinys. Kitos raidės dėl prastos antspaudu kokybės neįskaitomos. Dar galima atkreipti dėmesį į parašą: **MICHAŁ KAZIMIERZ PAC W[OIEWO]DA WILEŃSKI HETMAN W[IELKI] W[IELKIEGO] K[SIĘSTW]A L[ITEWSKIEGO] reka swą**. Parašas išsamus. Nurodomas visas įvardijimas (Mykolas Kazimieras Pacas), užimamos pareigos (Vilniaus vaivada, LDK didysis etmonas) bei pridėjama, kad pasirašoma „savo ranka“.

Kitame tų pačių 1675 metų liepos 12 dienos dokumente yra signetinis, aštuonbriaunis, raudono vaško M. K. Paco antspaudas<sup>11</sup>. Ovaliame skyde pavaizduotas Pacų herbas – dviguba „Lelija“. Virš skydo šalmo – karūnelė. Iš šonų – palmės šakelės. Aplink herbą inicialai: **M[ICHAŁ] P[AC] W[OIEWODA] W[ILEŃSKI] H[ETMAN] W[IELKI] W[IELKIEGO] K[SIĘSTWA] L[ITEWSKIEGO]**. Lietuviškai: Mykolas Kazimieras Pacas, Vilniaus vaivada, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didysis etmonas.

**M. K. Paco rankraštinis paveldas LMA Vrublevskių bibliotekoje.** Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka saugo nemažą Lietuvos didžiojo etmono M. K. Paco dokumentinį paveldą. Tai labai įvairūs šaltiniai, susiję su jo fundacine bei didžiojo etmono veikla. Paminėtinas 1664 m. Smolensko vaivados Mykolo Kazimiero Paco dokumentas<sup>12</sup>, kuriuo kazokų raiteliui ponui Samueliui Parcevičiui už nuopelnus suteikiamos valdos Pinsko vyskupijoje. Taip pat – 1679 m. Vilniaus vaivados, LDK didžiojo etmono, LDK kariuomenės algų komisijos direktoriaus Mykolo Kazimiero Paco pažymėjimas Brastos žemės teismo teisėjui Pociėjui, kuriuo patvirtinama, jog pastarasis dalyvavo minėtos komisijos darbe kaip jos narys<sup>13</sup>. O štai 1682 m. kovo 21 d. Antaviliuose rašytame Jono Kazimiero Valavičiaus laiške Vilniaus vaivada, LDK didžiajam etmonui Mykolui Kazimierui Pacui<sup>14</sup> kalbama dėl Šv. Augustino koplyčios neįvardytoje bažnyčioje. Labiausiai tikėtina, jog turima omenyje Vilniaus Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčia. 1678 m. rugpjūčio 21 d. išduotame tinkuotojų kvite patvirtinama, jog Vilniaus

10 Письмо М. К. Паца (воевода Виленский) каноникам костела Петра и Павла... [Vilniaus vaivados, LDK didžiojo etmono Mykolo Kazimiero Paco laiškas Vilniaus Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios kanauninkams], Vilnius, 1675-07-08, LMAVB RS F20-912, lap. 2r.

11 Письмо М. К. Паца (воевода Виленский) каноникам костела Петра и Павла... [Vilniaus vaivados, LDK didžiojo etmono Mykolo Kazimiero Paco laiškas Vilniaus Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios kanauninkams], Vilnius, 1675-07-12, LMAVB RS F20-912, lap. 3r.

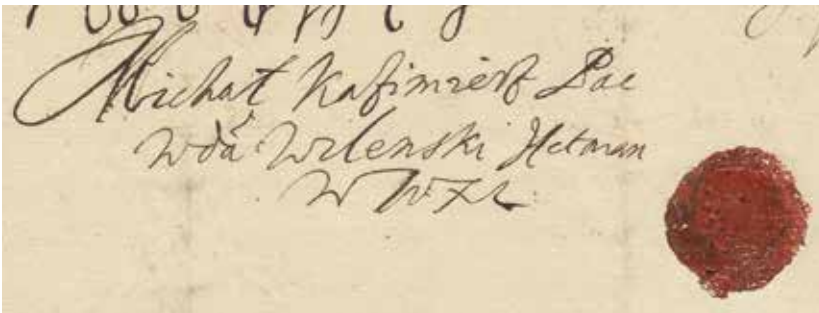
12 Smolensko vaivados Mykolo Kazimiero Paco dokumentas, kuriuo Samueliui Parcevičiui suteikia valdas, [prie Mogiliavo], 1664-10-31, LMAVB RS F264-789.

13 Michał Kazimierz Pac, woiewoda Wilenski, Hetman Wielki WXL, „Lubo sama functia Comissarska na zaplate Woysku WXL...“, Gardinas, 1679-12-11, LMAVB RS F256-1201.

14 Jono Kazimiero Valavičiaus laiškas Vilniaus vaivada, LDK didžiajam etmonui Mykolui Kazimierui Pacui dėl Šv. Augustino koplyčios, Antaviliai, 1682-03-21, LMAVB RS F273-2596.



Signetinis raudono vaško M. K. Paco antspaudas laiške Laterano reguliniams kanauninkams prie Vilniaus Šv. Petro ir Povilo bažnyčios. Vilnius, 1675-07-12, LMAVB RS F20-912, lap. 3r.



M. K. Paco antspaudas ir parašas 1681 m. dokumente. LMAVB RS F43-3972, lap. 9r.



Emblemų rinkinio, dedikuoto M. K. Pacui, antraštinis lapas. Vilnius, 1671. T. Šnopsos vario raiziny. LMAVB RSS L-17/86

vaivada, LDK didysis etmonas Mykolas Kazimieras Pacas už suteiktas paslaugas šiems sumokėjęs 200 talerių. Kvititas su tinkuotojų parašais<sup>15</sup>. 1682 m. balandžio 4 d. išrašė iš Trakų vaivadijos pilies knygų yra Vilniaus vaivados, LDK didžiojo etmono Mykolo Kazimiero Paco testamentą tekstas<sup>16</sup>. Šio testamentą, kuriame nurodoma, kam išdalijamas turtas, originalas buvo rašytas 1675 m. liepos 4 d. Vilniuje. Jame M. K. Pacas išreiškė savo valią, kaip jis turįs būti palaidotas – labai kukliai, be jokių iškilnių. LMAVB Rankraščių skyriuje saugomoje byloje yra ir testamentą vertimas į lietuvių kalbą, tačiau jį reiktų vertinti kritiškai. Dviejuose 1675 m. liepos mėnesį rašytuose Vilniaus vaivados, LDK didžiojo etmono Mykolo Kazimiero Paco laiškuose su jo parašais<sup>17</sup> aptariamas Vilniaus Šv. apaštalo Petro ir Povilo bažnyčios regulinių kanauninkų materialinis aprūpinimas. 1673 m. liepos 29 d. išrašė iš Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo knygų<sup>18</sup> yra Benedikto Samotulskio raštas, kuriuo atsisakoma teisių į Vilniaus vaivados, LDK didžiojo etmono Mykolo Kazimiero Paco minėtam vienuolynui laikinai skirtą plytinę. O štai 1671 m. birželio 1 d. išrašė iš Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo knygų<sup>19</sup> randame tų pačių metų gegužės 19 d. Vilniuje rašytą Vilniaus vaivados, LDK didžiojo etmono Mykolo Kazimiero Paco raštą, kuriuo jis iš Chvalibogų-Zeronskių nupirktą valdą po savo mirties skiria Vilniaus Šv. apaštalo Petro ir Povilo bažnyčiai. 1681 m. balandžio 10 d. Vilniaus vaivados, LDK didžiojo etmono M. K. Paco antspaudu patvirtintame rašte<sup>20</sup> nurodoma, kad Vilniaus kapitulai priklausantys dvarai apmokestinami LDK kariuomenės reikmėms.

**M. K. Pacas: herbynai ir reti spaudiniai.** Pacų herbas – dviguba „Lelija“ buvo aprašytas ir to meto herbynuose (Kojalavičius-Vijūkas 2015, 472). Galima tik apibendrinant pažymėti, kad tiksliai jo kilmė dar nenustatyta, o jo apibūdinimas to laikmečio herbynuose keitėsi (Jasiūnienė 2022).

M. K. Pacas paminėtas arba pavaizduotas ne viename XVII a. leidinyje. Minėtina 1673 m. Vilniaus jėzuitų akademijos spaustuvėje lotynų kalba paskelbta proginė panegirinė literatūros rinktinė (*Mnemosynon* 1673), kurios pavadinimas lietuviškai būtų toks: *Dėkingos sielos paminėtas šviesiausiajam ponui Mykolui Kazimierui Pacui, Vilniaus vaivadai, aukščiausiajam LDK kariuomenių vadui, Merkinės, Usviatų, Veliuonos, Kvedarnos ir kt. seniūnui, Mogiliavo karališkiosios ekonomijos valdytojui, ypatingam Jėzaus Draugijos Vilniaus kolegijos ir akademijos mecenatui, 1673 Viešpaties metais paskirtas humanitarinių mokslų klausytojui*<sup>21</sup>. Ją sudaro herbinė epigrama, prozinis elogijus, eiliuotas Belonos ir Kaliopės pagyrimas ir 11 epigramų.

M. K. Pacas minimas Jokūbo Beneto ir Andriejaus Grinkevičiaus herojinėje poemoje (Benetas et Grinkevičius 1674). 1673 m. lapkričio 11 d. Lenkijos ir Lietuvos kariuomenės prie Chotino sumušė didelį Osmanų armijos korpusą, o 1674 m. sausio 14 d. Vilniuje išėjo šią pergalę įamžinusi herojinė poema *Virtus dexteræ Domini (Viešpaties dešinės galybė)*. Knygoje išspausdinta dedikacija LDK kariuomenės vadams, pasirašyta Vilniaus akademijos studento Jokūbo

15 Skulptorių-tinkuotojų kvititas, Vilnius, 1678-08-21, LMAVB RS F20-932.

16 Išrašas iš Trakų vaivadijos pilies knygų, kuriame yra Mykolo Kazimiero Paco testamentas, Trakai, 1682-04-08, LMAVB RS F273-2426.

17 Vilniaus vaivados, LDK didžiojo etmono Mykolo Kazimiero Paco laišškai Laterano reguliniams kanauninkams prie Vilniaus Šv. apaštalo Petro ir Povilo bažnyčios, Vilnius, 1675-07-08, LMAVB RS F20-912.

18 Išrašas iš Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo knygų dėl Benedikto Samotulskio teisių į plytinę atsisakymo, Vilnius, 1673-07-29, LMAVB RS F273-3128.

19 Išrašas iš Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo knygų dėl Mykolo Kazimiero Paco valdos užrašymo, Vilnius, 1671-06-01, LMAVB RS F273-2997.

20 [LDK etmonų Mykolo Paco ir Kazimiero Sapiegos raštai Adučiškio dvarui dėl mokesčių kariuomenės reikalams išmokėjimo], 1669–1685, LMAVB RS F43-3972.

21 Lotyniškus leidinių pavadinimus vertė Sigitas Narbutas.

Beneto. Herojinėje poemoje apdainuotas Chotyno mūšis, paminėti ir pagerbti žymesnieji Abiejų Tautų Respublikos karvedžiai ir karininkai: Lenkijos didysis etmonas Jonas Sobieskis, lauko etmonas Dmitrijus Jurgis Višnioveckis, Lietuvos didysis etmonas Mykolas Kazimieras Pacas, lauko etmonas Mykolas Kazimieras Radvila ir kiti asmenys. Poemos siužetas apima 1672–1673 m. įvykius. Ši herojinė poema laikytina originaliu talentingo poeto – spėjama juo buvus Andriejų Grinkevičių (1647–1707) – kūrinium<sup>22</sup>.

XVII amžiuje paskelbta leidinių su M. K. Pacui skirtomis dedikacijomis. Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomas unikalus 1667 metais Vilniaus akademijos spaustuvėje išspausdintas pamokslas *Wstęp po drodze do stołecznego Wo Xięstwá Lit. miasta Wilná (Grižtančio iš bėgimo nuo priešų palaimintojo Kristaus kankinio Polocko arkivyskupo Juozapato žengimas keliu į LDK sostinę Vilnių)* (Żochowski 1667), skirtas palaimintojo kankinio Juozapato Kuncevičiaus atminimui. Šį kūrinių bazilijonas, būsimasis Kyjivo metropolitas Kiprijonas Žochovskis (Cyprian Żochowski, apie 1635–1682) dedikavo savo geradariui – Vilniaus kaštelionui, didžiajam LDK etmonui M. K. Pacui.

1669 m. Vilniaus akademijos spaustuvėje išėjusi gedulinės literatūros, panegirinės prozos ir poezijos lotynų ir lenkų kalbomis rinktinė *Soli polique decus (Žemės ir dangaus pasididžiavimas)*<sup>23</sup>, kurios autoriumi laikytinas Kazimieras Vijūkas-Kojalavičius (1617–1674) – jėzuitas, Vilniaus universiteto profesorius, taip pat skirta M. K. Pacui (Kojalavičius-Vijūkas 1669).

Vienas gražiausių ir rečiausių leidinių – 1670 m. Vilniaus pranciškonų spaustuvėje išleistas Motiejaus Dluskiego veikalas *Practica prudentiae politicae et militaris (Politinės ir karinės išminties veikimas)*, kuriame vaizduojamas ant žirgo jojantis M. K. Pacas, ant dešinės rankos žasto turintis dviguba „Lelija“ puošta skydą, o rankoje laikantis buožę – etmono insigniją. Antraštinio lapo viršuje pavaizduotas Pacų dvigubos „Lelijos“ herbas. Virš herbo – šalmas, o virš jo – trys pavo plunksnos. Herbą gaubia akantų lapų skraistė. Herbą laiko skydininkai. Antraštinis lapas puoštas įvairia karine atributika: šalmais, skydais, pabūklais, šaudmenimis, karinėmis vėliavomis, būgnais, kardais. Kairėje – skydas su dviguba „Lelija“ (Dłuski 1670).

1671 m. Vilniaus akademijos spaustuvėje išleistas jėzuito Andriaus Młodzianovskio (1627–1686) sudarytas Lenkijos ir Lietuvos šventųjų globėjų portretų rinkinys *Suppetiae militares ex Divis Poloniae Lithuaniaeq. gentis tutelariibus (Karinė parama iš šventųjų Lenkijos ir Lietuvos tautų globėjų)*, dedikuotas Vilniaus vaivada Mykolui Pacui (Młodzianovskis 1671). Rinkinio antraštinio lapo iliustracijoje – Tomo Šnopso (Schnops) sukurtame vario raižinyje (Liškevičienė 2005, 270) – pavaizduotas šio leidinio dedikatas, jojantis ant žirgo. Jis prilyginamas heraldinei Lietuvos valstybės figūrai. Šį emblemų rinkinį išsamiai išnagrinėjusi menotyrininkė dr. Jolita

22 Visas kūrinių pavadinimas: *Viešpaties dešinės galybė, parodyta lenkų ir lietuvių galia ir šviesiausiam ponui Mykolui Kazimierui Pacui, Vilniaus vaivada, aukščiausiam Lietuvos kariuomenių vadui Merkinės, Usviatų, Veliuonos, Lipniškių, Tryškių ir t. t. seniūnui, Mogiliavo karališkosios ekonomijos administratoriui, ir šviesiausiam bei prakilniausiam ponui Mykolui Kazimierui Radvilai, ŠRI kunigaikščiui, Olykos ir Nesvyžiaus kunigaikščiui, Šidloveco, Myriaus bei Kražių grafiui, pakancleriui ir Lietuvos kariuomenių lauko vadui, Peremislio, Lydos, Čluchovo, Kameneco, Ostro, Nižino ir t. t. seniūnui, o taip pat visai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kariuomenei skirtas Lietuvos bajoro, Vilniaus akademijos studento Jokūbo Beneto [ir Andriejaus Grinkevičiaus] Vilniuje Akademijos spaustuvėje 1674 Viešpaties metų sausio 14 d. (Narbutas 2023).*

23 Visas kūrinių pavadinimas: *Žemės ir dangaus pasididžiavimas – Valavičių Strėlės, vadinamos Bogorija, Jėzaus Draugijos Vilniaus kolegijos bei akademijos pašlovintos per šviesiausio pono Vladislovo Valavičiaus, Vitebsko vaivados, LDK kariuomenių lauko etmono, Dysnos ir kt. seniūno, laidotuves ir dedikuotos šviesiausiam ponui Mykolui Kazimierui Pacui, Vilniaus kaštelionui, LDK kariuomenių didžiajam etmonui, Daugpilio, Merkinės, Kvėdarnos, Veliuonos, Geranainių, Tryškių seniūnui, Mogiliavo ekonomijos administratoriui...*



Liškevičienė teigia, kad įrašas<sup>24</sup> epigramos vietoje „nusako pagrindines šio raižinio aliuzijas“. Pasak tyrėjos (Liškevičienė 2005, 166), „šiam eilėraštyje ryškinama tikėjimo plitimo idėja. Dvi kolonos, kaip jau buvo minėta, yra užuomina į Gedimino stulpus: čia, matyt, turimi omeny ketinimai praplėsti Lietuvą už Gedimino laikų ribų, t. y. po krikščionybės priėmimo praplėsti tikro tikėjimo teritorijas, taip praplečiant ir pačios Lietuvos ribas. Raižinys nurodo leidinio dedikatą Vilniaus vaivada Mykolą Pacą ir jo karo laimėjimus siekiant išplėsti tikrą tikėjimą.“

M. K. Pacas minimas 1715 metais Vilniaus akademijos spaustuvėje išleistame leidinyje *Lilia z ciernia śmierci tryumfuująca* (*Prieš mirties dyglį triumfuojanti „Lelija“, arba Pamokslas, pasakytas per Vilniaus vaivados, LDK didžiojo etmono Mykolo Kazimiero Paco egzekviją*) (Dankwart 1715). Šio 1682 m. sakyto pamokslas autorius – Bartolomiejus Baltazaras Dankwartas (Bartłomiej Baltazar Dankwart, 1629–1699). Įdomu tai, kad jame taip pat randame M. K. Pacui skirtus žodžius, iš kurių aiškėja, koks visiems paprastas ir nuolankus jis buvo:

Maloningasis Ponas Mykolas Pacas,  
 Vilniaus vaivada,  
 LDK didysis etmonas.  
 Auksinis Ponas –  
 Auksinis Dievui,  
 Kurį mylėjo visomis jėgomis ir visa esybe.  
 Auksinis sau,  
 Visa darė tik dėl Dievo.  
 Auksinis Tėvynei  
 Kuriai jis buvo Laimė ir dėl kurio atlikti darbai šaukia:  
 Darbavosi daugiau už kitus.  
 Auksinis Ponams,  
 Kuriems tarnavo iki paskutinio kraujo lašo,  
 Ir buvo pasiruošęs tarnauti.  
 Auksinis Bažnyčioms,  
 Kurias statė su ypatingu puošnumu.  
 Auksinis Šlėktai,  
 Kuriai buvo Tėvas, kilmingųjų Tėvas.  
 Auksinis Pavaldiniams, kurie jam valdant gyveno kaip rojuje – palaimintieji.  
 Auksinis Kunigams, Vienuoliams ir Vargšams.  
 Kuriems padėdavo kone iš visų jėgų.  
 Auksinis priešams, kuriems jis darė gera.  
 Auksinis visiems –  
 Brangus Dievui ir Žmonėms.

M. K. Pacas garsus ir savo indėliu į leidybinę veiklą. 1673 metais Vilniaus akademijos spaustuvėje paskelbti jo parengti LDK kariuomenės straipsniai (*Artykuły wojskowe* 1673), apibrėžiantys valdovo, etmono valdžią, jų universalus, kariuomenės organizavimą, rikiuotės rengimą, ginkluotę.

24 „Skubėk pirmyn, greitasis Raitelis, skubėk, prasiveržk pro kolonas, o senovinis Lietuvos žemės herbe ir puošmena Tavo priešaky žengia nenugalimais ginklais ginkluotas Vadas ir griebiasi ginklų Dangiškosios šalies Kariuomenė. Ne ką kitą šitoks Valdovas su Šventa Kariuomene įsako, kaip tik DAR TOLIAU veržtis garbinguoju keliu.“ (Vertė Eglė Patiejūnienė).

**Šv. apaštalu Petro ir Povilo bažnyčia.** Nemažai apie M. K. Pacą galima sužinoti iš jau aptartų genealoginių medžių, antspaудų ir XVII amžiaus dokumentų, taip pat – paveikslų ir gobelenų<sup>25</sup>. M. K. Paco veikla glaudžiai susijusi su kai kurių Vilniaus pastatų istorija.

Viena iš gražiausių M. K. Paco dovanų Vilniaus miestui – Šv. apaštalu Petro ir Povilo bažnyčia. Šis architektūrinis miesto perlas, dedikuotas šventiesiems Petriui ir Povilui, interjero puošyba pranoko laiką. Savo grožiu bažnyčia sužibo ne tik Lietuvoje, bet ir Europoje. Vilniaus aplinkoje ji buvo novatoriška – tai pirmoji mūrinė bažnyčia už miesto sienos. Iki tol sostinės priemiesčiuose buvo statomos tik medinės bažnyčios. Bene labiausiai stulbinanti M. K. Paco idėja – naujosios bažnyčios vidaus dekoras. Jam jis išleido antra tiek, kiek kainavo pastatyti šventovę (Paknys 2021). Ši bažnyčia ne tik puošni iš išorės, – jos vidaus dekoras tiesiog pakeri savo grožiu. Pasak dr. M. Paknio, besigrožint trimis tūkstančiais baltų figūrų ir figūrėlių (niekas nėra tiksliai suskaičiavęs, kiek jų puošia bažnyčios sienas, kolonas ir skliautus), reikėtų turėti galvoje bent kelis dalykus (Paknys 2021). Iki tol stiuko puošyba LDK beveik nenaudota, todėl M. K. Paco sumanymas amžininkus turėjo gerokai stebinti. Be to, Lietuvoje nebuvo nė vieno šio dekoravimo būdo meistro. Stiukas (gipso ir kalkių mišinys) – netvirta medžiaga, kuriai reikia ypatingo kruopštumo, o šalto ir drėgno Lietuvos klimato sąlygomis jis prastai stingsta. Visa tai nesustabdė bažnyčios fundatoriaus. M. K. Pacas iš Italijos pasikvietė du puikius skulptorius – Džiovanį Pjetrą Pertį (Giovanni Pietro Pertì) ir Džiovanį Mariją Galį (Giovanni Maria Galli). Jie net aštuonerius metus (1676–1684) puošė šventovę. Tokio rango meistrų Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė iki tol apskritai nebuvo regėjusi. Tyrinėtojai vienu balsu pripažįsta, kad jokia kita buvusioje LDK teritorijoje esanti šventovė neprilygsta Šv. apaštalu Petro ir Povilo bažnyčiai vaizduojamų temų ir scenų skaičiumi. Dr. Irena Vaišvilaitė knygoje *Pasivaikščiavimai po krikščioniškąjį Vilnių* (Vaišvilaitė 2017, 245) siūlo atkreipti dėmesį į tai, kad: „Bažnyčios transepto dešiniame sparne yra Penkių Jėzaus žaizdų altorius su gerbiamu paveikslu. Kitame transepto sparne yra Šv. Mergelės Marijos Gailestingosios, kurios užtarimo vilniečiai šaukdavosi per pandemijas, altorius. Jame esantis atvaizdas ir dabar sulaukia tikinčiųjų pamaldumo. Paveikslas Lietuvoje neįpras-toto siužeto, nes tai iš Italijos Faencos miesto atvežta ten labai gerbto atvaizdo kopija. Šv. Mergelė Marija čia pavaizduota laužanti Dievo rūstybės strėles. Pietų Europos tautų religinėje vaizduotėje buvo išlikę pagoniškosios religijos elementų. Vienas jų – įsivaizdavimas, kad žmones ištikusius nelaimės yra baudžiančios Dievo rūstybės rezultatas. Tą įsivaizdavimą tik paryškina virš paveiksl-o esanti skulptūrinė kompozicija, kurioje Jėzus atrodo sakytum koks Dzeusas, besisvaidantis strėlėmis. Iš tikrųjų po šiuo įsivaizdavimu slypi nuojauta, kad Dievo Motina yra galinga priebe-ga nuo blogio, kuriam ji visai nepavaldi.“ Bažnyčios vidaus puošyba tiesiog žavi širdį. Šiandien ši nuostabaus grožio baroko architektūros bažnyčia žavi ne tik vilniečius, bet ir užsienio turistus.

LMA Vrublevskių biblioteka saugo nuostabaus grožio ir istorinės vertės atvirukų kolekciją, kurioje įamžinta Vilniaus Šv. apaštalu Petro ir Povilo bažnyčia. Kaip daugiau nei prieš 100 metų atrodė ši bažnyčia, galima išvysti ir suskaitmenintuose vaizduose<sup>26</sup>.

**Išvados.** Mykolas Kazimieras Pacas (1624–1682), kaip ir visa Pacų giminė, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijoje paliko ryškų pėdsaką. Pacų giminės veikla ir žinomumas labiausiai matomas XVII amžiuje. Straipsnyje pirmą kartą išsamiai nagrinėjamas toks didelis su M. K. Pacu susijusių unikalių šaltinių skaičius.

25 Apie šiuos išsamiau žr.: <http://eparodos.mab.lt/s/zydinti-lelija-ir-spindintis-perlas-lietuvos-didziosios-kunigaikstystes-didysis-etmonas-mykolas-kazimieras-pacas-1624-1682-m/page/m-k-paco-paveikslai-bei-gobelenas-su-jo-jungtiniu-herbu>.

26 Žr.: <https://elibrary.mab.lt/handle/1/598>.

Atliktas tyrimas leidžia teigti, kad Pacų giminės genealoginėse schemose ir medžiuose M. K. Pacas įvardijamas skirtingai. Nors ir pabrėžiamos jo, kaip didžiojo etmono ir Vilniaus vaivados, pareigybės, tačiau skirtingose schemose ir medžiuose papildomai išryškinama jo kilmė (iš Šemetaitės) arba religinių pastatų steigimas (*fundator*). M. K. Paco antspaudai yra vieni svarbiausių šaltinių, kuriuose pavaizduota jo heraldika. Heraldikoje galime „perskaityti“ giminės istoriją ir atrasti, kokius giminės atstovus jam buvo svarbu pabrėžti: perimta tėvo, motinos iš jos tėvo, senelės iš tėvo pusės, senelės iš motinos pusės, prosenelės iš motinos pusės heraldika. Tyrimo metu pavyko identifikuoti ne tik ne vieną dešimtį unikalių jo dokumentų, saugomų LMAVB, bet ir originalius jo parašus. Pacų herbo tiksli kilmė nėra nustatyta ir jo apibūdinimas (nors dažniausiai nurodoma dviguba „Lelija“) keitėsi. Nagrinėjant šaltinius, pavyko identifikuoti ne vieną XVII amžiaus leidinį, kuriame M. K. Pacas buvo ne tik paminėtas, bet ir pavaizduotas. Portretuose jis vaizduojamas su to laikmečio apranga. Nustatyta, kad portretuose galime rasti ne tik Pacų dvigubos „Lelijos“ herbą, tačiau neretai didysis etmonas vaizduojamas su savo insignija – buože. M. K. Paco nuopelnas – nuostabaus grožio ir reikšmės pastatai: spindintis perlas – Vilniaus Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčia bei M. K. Paco rezidencija – Pacų rūmai (dabar viešbutis „Pacai“).

M. K. Paco 400 m. gimimo metinių jubiliejaus proga turime būti dėkingi šiai iškiliai asmei, nes už visus jo darbus ir šiandien kaip niekad iš naujo įvertinti jo paprastą nuolankumą kiekvienam: „auksinis Dievui, auksinis Tėvynei, auksinis priešams, auksinis visiems“.

#### ARCHYVINIAI ŠALTINIAI

- Jablonskio Konstantino fondas. F256. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (LMAVB RS).  
 Karazija Povilas. F264. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (LMAVB RS).  
 Teismų aktai. F20. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (LMAVB RS).  
 Vilniaus kapitulos fondas. F43. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (LMAVB RS).  
 Zoštauto Alberto Liudviko kolekcija. F273. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (LMAVB RS).

#### PUBLIKUOTI ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- Artykuły wojskowe za Naiásniejszych krolow Polskich y hetmanow W. X. L. woysku ustawione, a teraz aby tym snádniey do wszystkich wiadomości doysć mogły ... z roskazánia ... Michała Kazimierza Paca woiewody Wilenskiego hetmana w W. X. L. do druku podáne.* 1673. W Wilnie: w drukárni Akadémickiey Societatis Iesu. VUB III 10913  
 Baniulytė, Aušra. 2005. „Pacai ar Pazzi? Nauja Palemono legendos versija LDK raštijoje“. *Senoji Lietuvos literatūra*, 18:140–168.  
 Baniulytė, Aušra. 2006. *Lietuvos didikų Pacų itališkųjų ryšių kultūriniai kontekstai XVII a. antroje pusėje: Daktaro disertacija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.  
 Benetas, Jokūbas et Andriejus Grinkevičius. 1674. *Virtus dexterae Domini in virtute Polonorum Litanurumq[ue] ostensa atque illustrissimo domini d. Michaeli Casimiro Pac, palatino Vlnensi, supremo exercituum Lithuanuiae duci, Mercensi, Vszwiatensi, Vielunensi, Lipnicensi, Tryscensi & c. & c. capitaneo, regiae oeconomiae Mobiloviae administratori et illustrissimo ac excellentissimo domino d. Michaeli Casimiro Radziwił, S. R. I. principi, duci in Olyca et Nieswiez, comiti in Szydlowiec, Mir et Kroze, procancellario et exercituum Lithuaniae campiductori, Praemisliensi, Lidensi, Chuchoviensi, Camenecensi, Ostrzensi, Nisinensi & c. & c. capitaneo. Nec non toti exercitui M. D. Lithuaniae dicata a Iacobo Bennet, equite Lituano et academico Vlnensi. Vilnae: typis Academicis.* LMAVB RSS L-17/2-14/4

- Bobiatyński, Konrad. 2008. *Michał Kazimierz Pac – wojewoda wileński, hetman wielki litewski*. Warszawa: Neriton.
- Czyż, Anna Sylwia. 2016. *Fundacje artystyczne rodziny Paców: Stefana, Krzysztofa Zygmunta i Mikołaja Stefana: „lilium bonae spei ab antiquitate consecratum“*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Dankwart, Bartłomiej Baltazar. 1715. *Lilia z ciernia śmierci tryumfująca albo Kazanie na exequiach ... Michała Kazimierza Paca, wojewody wileńskiego, hetmana wielkiego W. X. Lit. ... miane w Warszawie roku 1682*. Przez x. Balcera Dankwarta Societatis Jesu theologa ... do druku podane. Vilnae: typis Academicis Soc. Iesu. LMAVB RSS L-18/2-323
- Dłuski, Maciej. 1670. *Practica prudentiae politicae et militaris in 246 axiomata congesta*. Per Mathaeum Dłuski eq. Pol. Vilnae: typis Franciscanis. VUB III 280
- Gudas, Eimantas. 2023. *Mėlynas kraujas*. Vilnius: Alma littera.
- Jasiūnienė, Gabrielė. 2022. „Pacų heraldikos tradicija ir giminės didybės atspindžiai XVII a. antrojoje pusėje“. *Kauno istorijos metraštis*, 20:7–18. <https://doi.org/10.7220/2335-8734.20.1>.
- Kojalavičius-Vijūkas, Albertas. 2015. *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas = Sacer nomenclator familiarum et stemmatum Magni Ducatus Lituaniae et provinciarum ad eum pertinentium*. Sudarė Sigitas Narbutas. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka.
- Kojalavičius-Vijūkas, Kazimieras. 1669. *Soli polique decus, Sagittae Wollowiciana Bogoria nuncupatae in funere ... Vladislai Wollowicz, palatini Vitescensis et M. D. L. exercituum campiducis Dzisnensis et ... Michaeli Casimiro Pac, castellano Vilnensi, supremo exercituum M. D. L. duci ... dedicatae ...* Vilnae: [typis Academicis S. I.]. VUB 18130
- Liškevičienė, Jolita. 2005. *Mundus emblematum: XVII a.: Vilniaus spaudinių iliustracijos*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- Młodzianovskis, Andrius. 1671. *Suppetiae militares ex Divis Poloniae Lithuaniaeq. gentis tutelaribus*. Nec non sanctis militibus scriptae et ... Michaeli Pac palatino Vilnensi, supremo M. D. L. ... duci, ... oblatae ab Andrea Młodzianowski Societatis Iesu. [Vilnae: typis Academicis S. I.]. LMAVB RSS L-17/86
- Mnemosynon grati animi illustrissimo domino d. Michaeli Casimiro Pac, palatino Vilnensi, supremo Magni Ducatus Lithuaniae exercituum duci, ... eximio collegii et Academiae Vilnensis Soc. Iesu Maecenati, ab auditoribus humaniorum literarum dedicatum*. 1673. Vilnae: [typis Academicis S. I.]. LMAVB RSS L-17/48
- Narbutas, Sigitas. 2023. „350 metų herojinėi poemai *Viešpaties dešinės galybė*“. *LMA Vrublevskių bibliotekos darbai*, 12:11–56. <https://doi.org/10.54506/LMAVB.2023.12.3>.
- Paknys, Mindaugas. 2021. *Rūstus karo vadas ir nuolanki Dievo avelė Mykolas Kazimieras Pacas bei nepriylgstama jo dovana Vilniui* [interaktyvus]. 2021-12-25 [žiūrėta 2023-11-21]. Prieiga internetu: <https://www.lrt.lt/naujienos/gyvenimas/13/1565454/rustus-karo-vadas-ir-nuolanki-dievo-avele-mykolas-kazimieras-pacas-bei-nepriylgstama-jo-dovana-vilniui>.
- Petrauskas, Rimvydas. 2016. *Galia ir tradicija: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės giminių istorijos*. Vilnius: Aidai.
- Radvila, Albrechtas Stanislovas. 1839. *Pamiętniki Albrychta Stanisława X. Radziwiłła Kanclerza W. Litewskiego*. Wydane z rękopismu przez Edwarda Raczyńskiego. W Poznaniu: u Braci Scherków.
- Railaitė-Bardė, Agnė. 2020. *Origo et arma: Kilmė ir herbas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI–XVIII a.* Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
- Skolimowski, Janusz. 2012. *Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Wilnie – Pałac Paców: Rys historyczny*. Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP, Biuro Archiwum i Zarządzania Informacją. Wilno: Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Wilnie.
- Vaišvilaitė, Irena. 2017. *Pasivaikščiujimai po krikščioniškąjį Vilnių*. Vilnius: Baltos lankos.
- Żochowski, Cyprian. 1667. *Wstęp po drodze do stołecznego W<sup>o</sup> Xięstwa Lit. miasta Wiln<sup>a</sup>, powracającego z uciezki przed nieprzyjacielem błogosławionego męczennika Chrystusowego Iozaphata arcibiskup<sup>a</sup> Połockiego ... do arcybiskupiey k<sup>a</sup>thedry swoiey Połock<sup>a</sup>*. Ogłoszony z pulpitu w cerkwi Przenaśw. Trojcy Oycow Bazyljanow monastyra Wileńskiego, skoro szczęśliwie st<sup>a</sup>n<sup>a</sup>ł w teyże cerkwi w świętych zwłokach swoich tenże b. arcybiskup przez x. Cypryana Żochowskiego Zakonu Bazylego S. s. th. Doctora. W Wilnie: z drukarni Akad. Societatis Iesu. VUB III 10793

JUSTINA SIPAVIČIŪTĖ

The Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences

### The Documentary Heritage of Mykolas Kazimieras Pacas

#### *Summary*

Mykolas Kazimieras Pacas (1624–1682) left a profound impact on the history of the Grand Duchy of Lithuania, alongside the entire Pacas family during the 17th century. This article provides a comprehensive exploration of the heritage of Mykolas Kazimieras Pacas, based on documents preserved in the Wroblewski and Vilnius University Libraries and identifies numerous new documents discovered during the research process.

The research reveals variations in the naming and genealogical representation of Mykolas Kazimieras Pacas within the Pacas family schemes and trees. While his roles as the Grand Hetman and Vilnius Voivode are underscored, different representations emphasize his descent from Šemetaitė or his role as a founder (*fundator*). The seals of Mykolas Kazimieras Pacas emerge as particularly unique sources, offering insights into the family's heraldry and highlighting significant familial connections. Several of his distinctive documents and original signatures held at the Wroblewski Library are identified through the research. However, the exact origins of the Pacas coat of arms remain undetermined, with variations in its description, most commonly referred to as the "Double Lily".

The analysis of unique sources leads to the identification of several 17th-century publications featuring mentions and depictions of Mykolas Kazimieras Pacas. Portraits depict him in contemporary attire, often decorated with his coat of arms or family heraldry, and occasionally with a baton, hetman's insignium.

Despite Mykolas Kazimieras Pacas's founding of numerous churches, his crowning achievement remains the Church of the Apostles Peter and Paul and the Pacas Palace. As the 400th anniversary of Pacas' birth approaches, his contributions are celebrated, and his simple motto – "Golden to God, golden to the Motherland, golden to enemies, golden to everyone" – is highlighted for its enduring significance.

**Keywords:** M. K. Pacas; Pacai family; Grand Hetman; seal; heraldry; The Church of Saint Apostles Peter and Paul.

*Iteikta 2024 m. gegužę*